

HISTORIA ECCLESIAE

Dávid István*

Nagykőrös

Az 1996-os református énekeskönyv előzményei és fogadtatása a korabeli sajtóban¹

Egy felekezeti énekeskönyv minden esetben egy meghatározott korszak, terület vagy népcsoport hitéletének hangzó keresztmetszete – természetesen csak akkor, ha azt valóban használják és lelkesen éneklük. Adatokat közöl zenekultúráról, liturgikus elvárásokról, helyi szokásokról, s mint olyan, nemzetiségi kitekintést ad, és „nem független a valós egyházzenei élettől”.² Az egyháztörténet és a világi történések által is befolyásolt kiadványként mindig a közfigyelem metszéspontjában és kritikák keresztútjában állt, legyen szó 1806-ról, a „hebehurgia énekreform”³ dokumentumáról, vagy 2021-ről, hogy csak a legutóbbi, „új magyarországi énekeskönyvet” említsem.⁴ Mert nekünk soha nem jó a régi – vallják egyesek –, noha az *ó és új* ellentmondásáról a Biblia is eligazít, Károli Gáspár szerint a következő módon: „És senki, a ki *ó* bort iszik, mindjárt újat nem kíván, mert azt mondja: Jobb az *ó*” (Lk 5,39). Az emberi mohóság és kíváncsiság tehát mindig újat akar, akkor is, ha még nem ismerte meg kellő mélységében a meglévőt. Így volt ez orgonáinkkal és énekkönyveinkkel egyaránt.

* Dávid István (Székelyudvarhely, 1949) orgonaművész, nyugalmazott főiskolai tanár, címzetes egyetemi tanár. 1972-ben végzett a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián. Orgonatanulmányait külföldi mesterkurzusokon tökéletesítette, számos hangversenyt adott Európa-szerte. 1988-tól a Nagykovácsi Református Egyház orgonista-kántora, 1993-tól a Károli Gáspár Református Egyetem tanára, tanszékvezető. Az 1996-ban megjelent *Műemlék orgonák Erdélyben* című könyve organológusként is ismertté tette nevét. 1996-tól a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Tanszékének doktorandusza, művészdoktori (DLA) fokozatot 2002-ben szerzett. Disszertációjának címe: *Erdély 18. századi orgonaeépítészete és hatása a magyar református egyházban*. 2003–2015 között a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Himnológiai és Egyházzenei Szekciójának elnöke. E-mail címe: bogazs@gmail.com.

¹ A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Karán *Évszázados értékek az egyházzeneben, a 25 éves Magyar református énekeskönyv tükrében* címmel 2021. október 15-én megtartott egyházzenei konferencián elhangzott online előadás szerkesztett, bővített és jegyzetekkel ellátott változata.

² Fekete Csaba: A Magyar Református Énekeskönyv '96 értékelése. (*Nézőpont* rovat). In: *Magyar Egyházzene*, IV. (1996/1997/2), 246.

³ Dobszay Lászlótól idézett szóbeli megállapítás.

⁴ *Református énekeskönyv*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2021. [RÉ 21.]

Ugyanakkor mindez akár bocsánatos is lehet, mert a történelmi változások, az egyházkerületek, országhatárok, a politikai berendezkedések átalakulása és a megjelenő új kihívások némileg igazolják a kialakuló kíváncsiság okát, a kényszerítő körülmények meglétét és a hozzájuk való igazodás létjogosultságát. Ilyen helyzetekben viszont a felekezeti örökség, esetünkben a református zenei anyanyelvünk kellő gondozására és továbbadására sajnálatos módon már kevesebb energia jut. Főleg akkor, amikor szűk időhatárok között, egy-egy alkalomra kell énekeskönyvet szerkeszteni, vagy a megrendelő személy vagy testület szab nehezen teljesíthető feltételeket.

Konferenciánk egy ilyen énekeskönyv összeállítására emlékezik, amely először csak alkalmi szerepet kapott volna, de a továbbiakban kanonizált gyűjteménnyé léphetett elő, és lett végül több egyházkerület hivatalos énekeskönyve – tegyük hozzá: heves viták kereszttüzében és végül egy szerencsés kompromisszum eredményeként. A rendszerváltó történések hozadékaként az 1990-es évektől a magyar református egyházban is új lehetőségek nyíltak. A széttagolt egyháztestek előtt felkínálkozott a távlati lehetőség arra, hogy egységes liturgia és éneklés jöjjön létre istentiszteleteinken. Itt tehát az akkori tanulságok mai elemzése következik.

Elmaradt döntés

Az 1989-es politikai változások utáni pár hónapban még lehetett álmodni, szinte minden témát meg lehetett beszélni, sok területen lehetett előrelépni, és részben intézkedésre is volt mód. Akkoriban már az is nagy eredmény lett volna, ha az elcsatolt területek legalább néhány egyházteste határozatban és azonnali jelleggel hivatalos társénekeskönyvének fogadta volna el az 1939-es délvidékiből⁵ kisarjadó, igen értékes 1948-as magyarországi énekeskönyvet.⁶ Egymástól függetlenül többen is erre a következtetésre jutottunk, hangot is adva javaslatunknak. Azonban az akkori új egyházvezetés nem tette magáévá ezt a felvetést, és ezzel meggátolta az átállás természetes, az egységesülés irányába mutató folyamatának beindulását Erdély magyar reformátusai számára. Határozott véleményem, hogy a rendelt idő elszalasztott pillanatáról van szó, bár abban a sorsformáló időben ismét csak, mint annyiszor, az egyházzene kérdése volt a legkevésbé fontos. Mint látni fogjuk, az elmulasztott döntés a későbbi gondok eredője lett. Egy évre rá, 1991-ben a II. Református Világtalálkozó is ráirányította a figyelmet, hogy mennyire jogos a szétszórt magyar reformátusság számára ez az igény, és

⁵ *Énekeskönyv református keresztyének számára.* Jugoszláv Királyság[i] Református Keresztyén Egyház, Szubotica 1939.

⁶ *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára.* Szerk. Csomasz Tóth Kálmán. Magyarországi Református Egyház, Budapest 1948.

olyan énekek kellenek, „amelyeket egyaránt magukénak vallanak, és szívesen énekelnek”⁷ – tudjuk meg Máté János (1934–1998) visszaemlékezéséből.

E történetekkel párhuzamosan megújulást célzó lázas tevékenység indult a református egyházzene körében. Új énekfüzetek, úgynevezett „rég-énekeskönyvek” szerkesztésébe és a meglévő énekeskönyvet kibővítő „pótfüzetek” kiadásába fogtak, nemritkán komoly külföldi segítséggel, olykor-olykor viszont kellő átgondoltság nélkül. Még egy-egy komolyabban előkészített, minőségi szakmai kiadvány esetében is megtörtént, hogy utólag belenyúltak a már kész anyagba, a nem kívánt változtatásokat pedig ezzel indokolták: vegyék tudomásul, hogy megjelentetésének szükségessége 90%-ban egyházpolitikai és mindössze 10%-ban zenei kérdés.

Világtalálkozó

Ebben a már-már kaotikusnak nevezhető helyzetben lépett a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata (MRE TZS vagy Tanácskozó Zsinat, TZS), és 1995 tavaszán elhatározta egy egyetemes magyar református énekeskönyv kiadását, amelynek első, tervezett változata augusztusra ismertté is vált. Közzájön forgó elnevezései: *Magyar református énekeskönyv*; „találkozó énekeskönyv” (azaz a *TÉ* 96) vagy „világénekeskönyv”. Az ismételten nagy lelkesedéssel szervezett és valóban tömegeket megmozgató reformátustalálkozók, majd világtalálkozók egyértelművé tették egy közösen énekelhető zenei anyag megszerkesztésének szükségességét. Ugyanis a különböző időszakokban szétszakadt egyháztestek énekkultúrája az évtizedek alatt igencsak eltérő lett: mindenki azt őrizte tovább emlékeiben, amihez – természetes módon – utoljára kapcsolódott. Viszont a megrendelő jogos igénye és a szűk határidő, vagyis „az 1100 éves évforduló és a III. Magyar Református Világtalálkozó” közelgő alkalmá súlyként nehezedett a szerkesztőbizottságra. Ezt tetézte a TZS további elvárása, hogy ne pusztán találkozó alkalmi énekgyűjtemény szülessék, hanem „egyetemes” énekeskönyv készüljön. Dr. Csiha Kálmán püspök, a Tanácskozó Zsinat elnöke így fogalmazott a később megjelent kiadvány előszavában:

„Egyházunk népe a történelem viharaiiban több mint negyven országba szóratt szét, azonban belső lelki egysége megmaradt. Ennek az egységnek látható jele a Magyar református énekeskönyv és a benne függelékként található új, közös vasárnap délelőtti istentiszteleti rendtartás.”⁸

⁷ Máté János: Készül az új egyetemes énekeskönyv. In: *Máté János emlékére. A szeretet soba el nem fogy*. Magánkiadás, Budapest 2000, (310–311) 310.

⁸ Csiha Kálmán: Előszó. In: *Magyar református énekeskönyv*. Szerk. a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Himnológiai Bizottsága. [MRÉ 1996.] Kiadja a Magyar Református

A kiadvány

Az énekeskönyvet a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Himnológiai Bizottsága szerkesztette. A megalakított bizottságba „minden tag-egyház elküldte a maga képviselőjét”.⁹ A személyekről szintén az első kiadás tájékoztat: Elnök dr. Hegedűs Loránt (Dunamellék). Titkár Máté János (Dunamellék). Jegyző: Dávid Lajos (Erdély). A bizottság tagjai: Bátky Miklós (Dunántúl), dr. Benkő András (Erdély), Buriánné Bognár Erzsébet (Kanada), Czövek Olivér (Dunamellék), ifj. dr. Fekete Károly (Tiszántúl), Horkay László (Kárpátalja), Kozma Gyula (Királyhágómellék), Leopold László (Királyhágómellék), Nádas Vilmos (Dunamellék), Papp Benjámin (Királyhágómellék), Szakál Attila (Szlovákia), ifj. Szűcs Endre (Tiszáninnen), Vizi István (Dunamellék). Felkért szakértők: dr. Czine Mihály, dr. Kecskés András, dr. Szilágyi Ferenc, dr. Ujfalussy József.¹⁰ A bizottság tagjain kívül a munkában részt vett dr. Márkus Mihály dunántúli püspök is mint a zenéért felelős vezető.

Máté János, a bizottság titkára először egy szűkebb keretben gondolkodott, mindössze 50 ének kiválasztását tűzte ki célul, amely valóban pusztán egy alkalmi találkozó igényeihez igazodott.¹¹ Ezt később az elnökség kérésére 150 zsoltárra és 350 dicséretre kellett bővíteni. Szerkesztési elvként a következőt fogalmazta meg az első kiadás ajánlásában:

„Az egyetemes magyar református énekeskönyv valamennyi magyar egyháztest énekeskönyvére épül. [...] Ebben a gyűjteményben nem »kipróbálandó, kikísérletezendő« anyag található, hanem jól bevált, gazdag énekkincs. Helye van benne minden éneknek, amely hitből fakadt, bibliai gyökerű, és erősíti hitünket.”¹²

A felvetődő, majd megoldásra váró problémák között az egyik az egyes egyháztesteknek történelmi okok miatt eltérő szokásaiból és lélekszámából következett. Például Kanada és Erdély, illetve Magyarország és Kárpátalja egyenlő jogokkal tárgyalt ebben a folyamatban. Szintén a szétszakítottság következménye volt az is, hogy az egyes egyháztestek református közösségei azokat az énekeket őrizték meg vagy vitték magukkal, és tartottak ki mellettük, amelyek az elszakítás idején kedveltek voltak számukra. Így a szerkesztőbizottságnak rendkívül tág időhatárok heterogén énekvariánsai között, illetve eltérő szokásrendszereikben

Egyházak Tanácskozó Zsinata megbízásából a Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1996, 7.

⁹ Máté János: A Himnológiai Bizottság ajánlása. In: *MRE* 1996, (8–9) 8.

¹⁰ *MRE* 1996, 687.

¹¹ Máté János: *Készül az új egyetemes énekeskönyv*, 310.

¹² Máté János: *A Himnológiai Bizottság ajánlása*, 8.

kellett rendet tennie. Hogy ezen miként próbáltak segíteni, azt szintén az ajánlásban olvashatjuk:

„A szeretet azt kívánja, hogy egymás felé bizonyos engedményeket tegyünk, így tudunk együtt haladni. Mégis néhány ének esetében úgy láttuk, hogy olyan erős a hagyományokhoz való ragaszkodás, amely indokoltá teszi egyes dallamok két, esetleg három változatban való közlését. Így mindenki a hozzá legközelebb álló, megszokott formát énekelheti.”¹³

Ezt az elfogadható kompromisszumot a későbbi kiadású énekeskönyvekben is megtartották. Viszont zavaró magyarázatként kapcsolódik hozzá az a felesleges mondat, hogy ezáltal „mindenki a hozzá legközelebb álló, megszokott formát énekelheti”. Remélhetőleg nem egyszerre teszik. A felvetődő probléma optimális megoldására idővel természetes módon éreztek rá gyülekezeteink: elsősorban nem a már jól ismert énekek új variánsaira „tanították át” egyháztagjainkat, mondván, hogy „ezután így kell énekelni, nem amúgy”, hanem új énekek vagy meglévő szövegek új dallamainak megtanításával bővítették a gyülekezetek használatos ének-kincsét. Ez érezhetően működőképes volt.

Viták keresztüzében

Reformátusok Lapja

Az énekeskönyv végül 1996 augusztusára lett kész, terjesztése a III. Magyar Református Világtalálkozó alkalmával kezdődött el. A *Reformátusok Lapja* az 1997. január 12-i számában biztosított helyet ismertetésének terjedelmes vita formájában *Magyar református énekeskönyv*¹⁴ főcímmel. Érdekes újraolvasni ezeket mai szemmel, és néhány megjegyzéssel is ellátni.

A *Reformátusok Lapja* 1997. január 12-i számát Máté János *A szolgáló szeretet szava* című elemzése nyitja, amely hosszan taglalja az énekeskönyv előkészítésének munkálatait, a bizottság összeállításának szempontjait, és hivatkozva az énekeskönyv ajánlásában megfogalmazottakra megpróbálja csitítani a méltatlankodókat: „Ne azt keressék, ami nincs benne, hanem örüljenek annak, ami benne található.”¹⁵ Törzssanyagként az 1948-as magyarországi énekeskönyvet használták, viszont a megszabott szűkebb keretek óhatatlanul szükségessé tették a szelektálást, már csak azért is, mert a készülő énekeskönyvet megrendelői kérésre kellett kiegészíteni is „a többi egyháztest legkedveltebb énekeivel”. Időnként azonban egyéni elvárások,

¹³ Máté János: *A Himnológiai Bizottság ajánlása*, 9.

¹⁴ Magyar református énekeskönyv. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3.

¹⁵ Máté János: *A szolgáló szeretet szava*. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 1.

preferenciák vagy éppen ellenérzések is nyomatékosan hangot kaptak, amelyek miatt Máté János ezt írja: „Sajnálatos, hogy ezeknek [a kihagyott] énekeknek jelentős hányada a 16. századi magyar énekekből tevődik ki.”¹⁶ Ez valóban így van, de ennek okát abban látja, amit a bizottság egyöntetűen megállapított: a több évtizedes felmérés alapján a gyülekezetekben „nem ismerik, nem tanulták meg” ezeket.¹⁷ Megdöbbenő látélet! Tehát emiatt el is hagyhatóak? – kérdezhetjük. Végül az 1948-as énekeskönyv 77%-a mégis átkerült az új gyűjteménybe. Az egyes egyházkerületekből mindeközben összesen közel 7000 (!) kívánság, javaslat érkezett be, amelyeket a bizottságnak szintén kezelnie kellett valahogyan.

Bereczky János (1942) írásának címe: *A féltő szeretet szava*. Ebben szakmai aggályait veszi sorra. Kemény hangvétele néhol riasztóan hat az olvasóra. Ennek az az oka, hogy a Magyarországi Református Egyház „éppen föloszló” zsinata a közös magyar református énekeskönyvnek szánt gyűjteményt „örömmel fogadta, és használatba vételét támogatja”. Majd magállapítja: az jó, hogy támogatja; viszont felteszi a kérdést: „Mi helyett? Mi ellenében? Nyilván a meglévő énekeskönyvünk helyett és ellenében!” A továbbiakban összehasonlítja az újat az 1948-as „meglévő” és érvényes Csomasz Tóth Kálmán-féle¹⁸ énekeskönyvvel. A „mit hagy el és mit hoz?” kérdéseinek statisztikai elemzését követően az utóbbi javára billenti a mérleget. Tegyük hozzá: teljes joggal! Főleg a kihagyott régi magyar énekeket és az egyetemes keresztyénség közös örökségéhez és hagyományához kötődő, az ökumené megélését segítő középkori eredetű zenei értékeket hiányolja, és határozottan védelmébe veszi a kanonizált énekeskönyvet. Mint írja: ennek „elhagyása katasztrofális visszalépést jelentene”. E visszalépés jeleit, énekeskönyvünk időnkénti mellőzését ma már tapasztalhatjuk, negatív hozadékat úgyszintén.¹⁹

Karasszon Dezső *A szigorú szeretet szava* címmel fogalmazza meg észrevételeit. Röviden tájékoztat a Református Egyházzenesz Munkaközösségének (ReZeM) 1996. október 19-i, kibővített elnökségi üléséről, amelyen Fekete Csaba terjesztett elő igényes, konkrét adatokkal bőségesen alátámasztott tanulmányt az énekeskönyv anyagáról. Az ülésen azt állapították meg az énekeskönyv kapcsán, hogy abban „mind az egyházzenei szakmaiságnak, mind az egyház elemi demokratizmusának szempontjai csorbát szenvedtek”. A ReZeM akkori elnökének írása

¹⁶ Máté János: *A szolgáló szeretet szava*, 1.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Csomasz Tóth Kálmán (1902–1988) református lelkész, teológiai tanár, zenetörténész, himnológus, 1952-től az egyházi ének és zene szakelőadója volt a Budapesti Református Teológiai Akadémián, 1966-tól 1979-ben történt nyugdíjba vonulásáig címzetes főiskolai tanár. A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Bizottságának 1973 óta tagja, 1976-ban elnöke volt.

¹⁹ Bereczky János: *A féltő szeretet szava*. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3.

arról is tájékoztat, hogy „az elnökség egyhangúlag elfogadta azt az állásfoglalást, amely az 1948-as énekeskönyv további használatára” szólít fel.²⁰ Több évtized távlatából nézve ez a szöveg mint javaslat nyilvánvalóan csak a magyarországi reformátusság számára volt értelmezhető, ahol ezt az énekeskönyvet használták. Mint láttuk korábban, a többi egyháztest már 1990-ben elszalasztotta ezt a lehetőséget. Viszont az éneklését komolyan megújítani kívánó egyháztestek számára ez a felvetés már továbbgondolásra alkalmas kiindulópontként szolgálhatott.

A befejező két írás lelkészi hozzászólás. Mindkettő mérsékelt és békítő hangvételű. Elsőként dr. Csiha Kálmán püspök (1929–2007) köszönetét olvashatjuk *A hálás szeretet szava* címmel, amelyben méltatja a Himnológiai Bizottság áldozatos munkáját:

„A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata történelmi jelentőségű feladatot végzett el. Ez az első öntudatos próbálkozás arra, hogy a világ [magyar] reformátusságának istentiszteleti egységét megteremtse. Ez a legszentebb és legtisztább egység, mely Isten imáadásában valósul meg.”

Dr. Nagy Tibor (1929–2022) főjegyző összegző gondolatsorát *A hitvalló szeretet szava* címmel olvashatjuk. Köszönetét fejezi ki „mindazoknak, akik a III. Magyar Református Világtalálkozó első napjára a gyülekezetek számára elérhetővé tették énekeskönyvünket” – innen ered a későbbi *Találkozó énekeskönyv* elnevezés, azaz a „TÉ 96” –, és a már említett feszes határidő indoklása is tisztázódott. Majd véleményének hangot adva finom kritikával megállapítja: „Az egyházi ünnepekhez igazított beosztás nem annyira református jellegű, mint a Heidelbergi Kátét követő rend.”²¹

Itt kell megjegyeznem, hogy az évtizedes viták kereszttüzében kiérlelődött új, 2021-es magyarországi *Református énekeskönyv* – a korábbi kritikus vélemény ellenére – szintén az egyházi év ritmusát követi. A főjegyző az ifjúsági énekek hiányát is számonkéri: „Nagyon jó, hogy néhány értéktelenebb, de még népszerű ének visszakerült” (sic!). De ezek – mint írja az idősebb egyháztagsokra gondolva – csak „a 70 éveseknek jelentenek emléket”. Majd így folytatja: „félő, hogy a fiatalok továbbra is a maguk énekfüzeteiből fognak énekelni.”²²

Ezúttal két apró kitérőt kell tennünk, ugyanis egy kéziratban maradt körinterjúban egy másik, ezúttal a Bódiss Tamás egyházzenész által megfogalmazott vélemény figyelmeztet a következőkre:

²⁰ Karasszon Dezső: A szigorú szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3.

²¹ Nagy Tibor: A hitvalló szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3.

²² Uo.

„Ha belenyugszunk abba, hogy az ifjúsági énekek belekerülnek az énekeskönyvbe, akkor szembetalálkozunk azzal, hogy néhány évtized múlva azok kerülnek előtérbe, és az éneklés gerincévé válnak.”²³

Valóban, évek távlatából nézve ez a kérdés napjainkra mindinkább megoldhatatlannak tűnik, ugyanis ifjúsági kiadványokban – paradox módon – számos korábbi ébredési énekkel is találkozunk, amelyek vegyesen vannak jelen olykor minőségileg vitatható újabb szerzeményekkel. Az értékrend tisztázása tehát elkerülhetetlen!

Az említett kéziratban a felvidéki származású Kalocsay Ferenc (1925–2016) legendás főtábori kántor pedagógiai összefüggésekről szól:

„A gyermekeknek meg lehet tanítani bármelyik éneket, [csupán...] arra kell törekedni, hogy amit megtanítok, az a korosztályához igazodjék. [...] A cél az legyen, hogy amikor a *gyerek bekapcsolódik a templomi istentiszteletbe*, legyen repertoárja, tudja az anyagot. [...] A gyülekezeti énekeink mindig meg lesznek mérve a közösség által!”²⁴

Az előbbi két gondolat egyaránt kapcsolódik múlthoz és jelenhez.

Visszatérve, a *Reformátusok Lapja*-ban olvasható vélemények után rövid sajtó-diplomatikus közlemény tájékoztatja az olvasóközönséget:

„A fent közölt hozzászólások vélemények, nem minden esetben tükrözik a szerkesztőség álláspontját.

A vitát e témában a szerkesztőség a maga részéről lezártnak tekinti.”²⁵

²³ Egy bővebb terjedelemben olvasható körinterjú gépelt kézirat formájában maradt fenn és tágabb értelemben foglalkozik a református egyházi zene akkori kérdéseivel. A szöveg a frissen megjelent TÉ 96 énekeskönyvet is érinti. A felvetett témák a gyülekezeti éneklésre, a felnőtt és ifjúsági énekrepertoárra, a külföldi és magyar énekek arányára, a protestáns graduálókra, a genfi zsoltárok várható sorsára, a „nyugati stílus” és a spirituálék terjedésére, továbbá az énekek használatára, megtanítására és gyülekezeti recepciójára vonatkoznak. Keletkezésének ideje közvetlenül a *Reformátusok Lapja* említett 1997/2. számának megjelenése utánra tehető, és azzal a céllal született, hogy további vita indulhasson, immár tágabb keretekben, minderről. A válaszadók Máté János, Kalocsay Ferenc, Draskóczy László, Dávid István és Bódiss Tamás voltak. Helyszűke miatt nem foglalkozhatunk a sajnós kéziratban maradt gondolatok közlésével és átfogó elemzésével, pusztán a témánk szempontjából fontosnak ítélt véleményekből idézünk. Lelőhely: Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara Egyházzenei és Zenepedagógiai Tanszékének irattára, Nagykőrös (kézirat) 1997, 7. A továbbiakban: *KRE PK* (kézirat), 1997.

²⁴ Uo. 9. (A *dólt* kiemelés tőlem.)

²⁵ Magyar református énekeskönyv. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3.

Nagy kár, mert akkor még messze jártunk a megnyugtató megoldástól, és sokan lettünk volna kíváncsiak a központi református sajtó hivatalos álláspontjára. De erről Máté János bővebben is nyilatkozik:

„Jó lett volna egyszer hivatalos véleményt hallani arról, hogy mi az egyházi ének és egyházi zene funkciója, miért énekelünk, hogyan kapcsolódjék az ének az igehirdetéshez, de ezzel adós maradt a Rendtartás. Azt sem tisztázta, hogy a református liturgiában milyen szerepük van a zsoltároknak, egyéb énekeknek, az énekek és a Szentírás milyen kapcsolatban vannak, vagy kellene lenniük egymással.”²⁶

Zsoltár

Egyéb sajtóorgánumok reakcióit vizsgálva rögtön szermünkbe ötlük az egyházzenei megosztottság. Leginkább a Református Egyházzénészek Munkaközösségének Lapja, a *Zsoltár* közölt lényeges elemző írásokat. Az 1996/1. számban Kálmán Lajos (1921–1999) zenetanár *Pár szó* címmel vette vizsgálat alá az *Ó és Új. 111 ének a magyar református gyülekezetek használatára*²⁷ című, részben előzménynek tekinthető friss énekgyűjteményt. Kritikával illeti a vizsgált kiadványt, és a készülő új énekeskönyv szerkesztésével kapcsolatosan figyelmeztet:

„A református világénekeskönyvvel pedig nagyon vigyázzunk, már csak azért is, mert az előkészületeket, főleg annak részleteit gondosan eltitkolták előlünk, szakmaiak elől.”²⁸

Meglepő. Annak ellenére történt mindez, hogy korábban, 1995. augusztus 30-án Máté János és Karasszon Dezső, a Doktorok Kollégiuma Himnológiai Szekciójának, illetve a Református Egyházzénészek Munkaközösségének elnökei már állásfoglalást írtak alá „az előkészületben lévő egyetemes magyar református énekeskönyv ügyében”.²⁹ Ez akkor még konszenzusra utalt. Viszont máig tisztázatlan annak háttere, hogy Máté János minek hatására változtatta meg később a maga

²⁶ A szerző arra az előadására hivatkozik, amely 1995 folyamán hangzott el a Rendtartás kérdésében. Ld. *KRE PK* (kézirat), 1997, 4.

²⁷ *Ó és Új. 111 ének magyar református gyülekezetek használatára*. Szerk. Fekete Csaba, Hamar István, Kecskés András, Máté János. ReZeM 53. Református Egyházzénészek Munkaközössége, Budapest 1995.

²⁸ Kálmán Lajos: *Pár szó*. Az *Ó és Új. 111 ének a magyar református gyülekezetek használatára* (Fekete Csaba, Hamar István, Kecskés András, Máté János, Draskóczy Lászlótól) és az Osváth Viktor Alapítvány „Állásfoglalása” témakörében. In: *Zsoltár*, III. (1996/1), (14–15) 15.

²⁹ A Doktorok Kollégiuma Himnológiai Szekciójának állásfoglalása az előkészületben lévő egyetemes magyar református énekeskönyv ügyében. In: *Zsoltár*, II. (1995/3), 19. Ld. még: A Doktorok Kollégiuma Himnológiai Szekciójának állásfoglalása az előkészületben lévő egyetemes magyar református énekeskönyv ügyében. In: *Magyar Egyházzene*, II. (1994/1995/4), 498.

véleményét a saját aláírásával szentesített állásfoglalást illetően. A *Zsoltár* 1996. évi utolsó, 4. számát teljes terjedelmében a „világénekeskönyv” elemzésének szenteli. Fekete Csaba már említett, október 19-én elhangzott részletes elemző előadásának közlése után Kálmán Lajos és Kövendi Dénes (1923–2011) írásait olvashatjuk,³⁰ amelyek a kialakult helyzetre nézve önkritikus hangnemben vizsgálják az egyházzeneészek felelősségét is. A lapszámot a ReZeM újabb markáns állásfoglalása zárja:

„6. A Református Egyházzeneészek Munkaközössége a fentiek alapján a világénekeskönyvvel szemben továbbra is az 1948-as énekeskönyv használatára szólít fel mindenkit, aki a református egyház és ezen belül a református egyházzeneiség iránt felelősséget érez.”³¹

Ehhez hasonló kritikus véleményt fogalmaz meg Draskóczy László (1940–2020) is:

„Hirtelen keletkezett ez a világénekeskönyv, és ahogyan keletkezett, úgy érzem, hogy nem hymnológiai indíttatása van. [...] Ezt tartom a legnagyobb hibának, mert ezáltal a hymnológiát mint teológiai tudományt semmibe vette az egyházvezetésünk. [...] A határon túli testvérek nagy örömeire használható az énekeskönyv, és valószínű, hogy ez jobb, mint az övéké, de a magyarországi énekeskönyvhöz képest ez nem előrelépés.”³²

Magyar Egyházzene

A Magyar Egyházzenei Társaság egyházzenei és liturgikai folyóiratában, a *Magyar Egyházzene*-ben (III. évf. 4.) Fekete Csaba szemlézi az „egyéves rohammunka után” frissen megjelent énekeskönyvet.³³ Terjedelmes elemzésében újabb félelmeket fogalmaz meg a kötelező bevezetés tekintetében, majd a IV évf. 2. számában 13 pontból álló vitaindító összeállításban értékeli a helyzetet. Figyelemre méltó a 9. pont, amelyben egy konstruktív javaslatot fogalmaz meg:

³⁰ Ld. Fekete Csaba: Találkozó énekeskönyv. Istentiszteleti életünk paraméterei. In: *Zsoltár*, III. (1996/4), 2–14. Kálmán Lajos: Énekeskönyveink esélyei. Uo. 15–16. Kövendi Dénes: Egyházunk és benne a ReZeM mulasztásai a Magyar református énekeskönyv tükrében. Uo. 17–18.

³¹ A Református Egyházzeneészek Munkaközösségének Állásfoglalása. Uo. 19. A Református Egyházzeneészek Munkaközössége (ReZeM) állásfoglalása az „egyetemes” magyar református énekeskönyvről. Állásfoglalás. In: *Magyar Egyházzene*, IV. (1996/1997/1), 105.

³² KRE PK (kézirat), 1997, 12.

³³ Fekete Csaba: *Magyar református énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 1996. Szegedi ny. 686, [2] p. 205 145 mm. Vásznonkötés. ISBN 96300 1970 1.* In: *Magyar Egyházzene* III. (1995/1996/4) 489–491.

„(9.) Ajánlható ellenben az évfordulós énekeskönyv azoknak az egyháztesteknek, amelyekben az első világháborús szinten rekedt meg az istentiszteleti és egyházzenei élet.”³⁴

Az írás kelte: 1996. október. Kétségtelen, hogy a legádázabb vitákat az új énekeskönyv általános érvényű bevezetésének, azaz ratifikálásának kérdése váltotta ki. Okát abban is látom, hogy a református egyházzeneszerek már korábban több pártra szakadtak, elbeszéltek egymás mellett, egymás véleményére eleve előítéllettel tekintettek. A lelkészi kar pedig hol egyik, hol másik irányba csapódott attól függően, hogy mit diktált a pillanatnyi egyházpolitikai érdek. (Tisztelet a kivételnek.) A szakmai tekintélyt képviselő és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem keretében működő Egyházzenei Tanszék és a Magyar Egyházzenei Társaság pedig mint testület akkor még nem foglalt állást hivatalosan ebben a kérdésben, noha markáns vélemény alakult ki ezügyben, és amúgy bármely új énekeskönyv szerkesztésének elvi-zenei-technikai kérdéseiről általában. Mint a tanszék akkori doktorandusza tanúsíthatom e viták előremutató, konstruktív légkörét, viszont akkor is megfogalmaztam:

„Sajnos a világénekeskönyv megosztja a reformátusságot azáltal, hogy az erdélyiek várták a létrejöttét, de nem értik azt a polémiát, amely Magyarországon ekörül folyik. [...] Sok jó tulajdonsága mellett nem tartom bevezethetőnek a Magyarországi Református Egyházban.”³⁵

Sokan református belügynek tekintették, viszont mégiscsak énekkultúránk jövőbeni iránya és alakulása forgott kockán azzal, hogy hol, milyen területeken és milyen módon történik majd az új énekeskönyv bevezetése, esetleg kötelezővé tétele.

Egy észszerű megoldás

A ReZeM ismételt állásfoglalásai kemény, de termékeny vitát indítottak el a témában. Az elcsatolt egyháztestek mindinkább hajlottak az átvételre, míg a magyarországiak a javaslattal ellentétes álláspontot képviseltek. A Tanácskozó Zsinat tehát lépéskényszerbe került. A *Kárpáti Igaz Szó* 1998. március 12-i száma *Egyházi konferencia, Beregszászon* címmel tudósít a zsinat Kárpátalján tartott üléséről, amelyen már „az új református énekeskönyv elterjesztéséről” született döntés.³⁶ Ennek eredményeként 1998. június 9-én egy háromoldalas, megnyugtató

³⁴ Fekete Csaba: *A Magyar református énekeskönyv '96 értékelése*, 246.

³⁵ KRE PK (kézirat), 1997, 16.

³⁶ Kovács Elemér: Egyházi konferencia Beregszászon. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 79. (1998/38., márc. 12.), 1.

közös állásfoglalást tettek közzé az 1996-os református énekeskönyv használatáról. Az aláírók, dr. Hegedüs Loránt (1930–2013) püspök, a MRETZS ügyvezető elnöke, Vizi István, a Himnológiai Bizottság titkára, aki Máté János halála után ideiglenesen vitte az ügyeket, és Fekete Csaba, a ReZeM elnöke, egy észszerűen kompromisszumos megoldást javasoltak a helyzet feloldására. Ennek lényege a következő kijelentés volt:

„Az 1996-os világtalálkozóra készült Magyar Református Énekeskönyv **nem** az 1948-as magyarországi református énekeskönyv revíziójaként jött létre, **nem** akar annak helyébe lépni, hanem első lépés a magyar reformátusság közös énekkincsének egységbe foglalására.”³⁷

A szöveg leszögezi, hogy a MRETZS elfogadó határozata az új énekeskönyv bevezetését javasolja, és ajánlja, de „**nem** kötelezi” a különböző egyháztesteket annak használatára. Azon egyháztestek számára viszont, „amelyekben ez előrelépést jelent korábbi éneklési gyakorlatukhoz képest”, jó szívvel támogatja használatba vételét.

„Ugyanakkor ott, ahol a ’48-as énekeskönyv van hivatalos használatban, a ’96-os énekeskönyvet a határon túli egyháztestekkel való közös éneklés eszközének tekintik.”³⁸

A három „nem” ellenére végül ezzel a diplomatikus fogalmazással sikerült közböcsíteni a még meglévő aggodalmakat. Az érintett egyházkerületek vezetése magáévá tette a javaslatot, mert számukra valóban hatalmas megújulást jelentett a meglévő korábbi éneklési gyakorlatukhoz képest. A kiadvány 1999-től került fokozatosan bevezetésre, és még abban az évben Kolozsváron, majd 2000-ben Budapesten is újra kinyomtatták. Időközben a Korálkönyv is elkészült hozzá.³⁹ Ezzel nem pusztán Kárpátalja és Erdély vezette be fokozatosan, hanem évtizedekkel később – Csomasz Tóth Kálmán 1948-as énekeskönyve mellett – második alapmunkává léphetett elő a mostani új magyar református énekeskönyv szerkesztésekor.

Betöltötte hivatását? – kérdezhetjük. Az egység és a továbblépés igényének jelképeként kétségtelenül több lett annál, mint aminek eredetileg tervezték, s mivel bizonyos egyháztestek valóban régóta új énekeskönyvre vártak, ma sokkal

³⁷ Közös állásfoglalás az 1996-os református énekeskönyv használatáról. (*Dokumentum* rovat.) In: *Magyar Egyházszervezés* V. (1997/1998/4), 448.

³⁸ Uo. 448.

³⁹ *Magyar Református Korálkönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 2000.

hasznosabb missziót tölt be annál, mint aminek eredetileg szánták. Vagyis jóval több lett, mint pusztán „találkozó énekeskönyv”.

* * *

A téma és az évforduló kapcsán és istentiszteleti éneklésünk mai állapotára utalva végül hadd idézzem már eltávozott egykori szolgatársaink három évtizede megfogalmazott intelmeit:

„A magyar gyülekezetek éneklésének a felelőssége 100%-ig a lelkészeken múlik! Tízszor aláhúznám, hiszen ő választja maga mellé a kántort, ő mondja meg az énekeket, vagy – jobb esetben – szabad kezét ad ebben a kántorának.”⁴⁰

(Kalocsay Ferenc – Fót)

„Nagyon remélem, hogy a nyugati zenei stílus nem fog bekerülni az egyházba, mert sok szempontból kártékony. Egyrészt azért jöhetett létre, mert a kulturális színvonal ijesztő mértékben csökkent, és úgy tűnik számomra, mintha ez szándékos lenne. Szubkultúrának tartom, másrészt ezeknek a szövege, kifejezőmódja is primitív, annak ellenére, hogy igazságokat mond.”⁴¹

(Draskóczy László – Budapest)

„Minden vita helyett a gyülekezetek fogják eldönteni, elfogadják-e ezt az énekeskönyvet, éneklik-e a benne lévő énekeket? Nyugodjunk bele, hogy ezt az énekeskönyvet is az idő, az elkövetkező gyakorlat fogja megmérni.”⁴²

(Máté János – Budapest)

Megismételek a lényegi kérdést: „éneklük-e a benne lévő énekeket?” Kiegészítem: tanítják-e a benne lévő énekeket? Vagy talán inkább valami egyébbel pótolják? Napjaink tapasztalatai alapján a válasz már adott, és messzemenően érvényes marad a közelmúltban megjelent új *Református Énekeskönyvre* és minden gyülekezeti énekeskönyvre!

Felhasznált irodalom

- A Doktorok Kollégiuma Hymnológiai Szekciójának állásfoglalása az előkészületben levő egyetemes magyar református énekeskönyv ügyében. In: *Magyar Egyházszervezés*, II. (1994/1995/4), 498.
- A Doktorok Kollégiuma Hymnológiai Szekciójának állásfoglalása az előkészületben levő egyetemes magyar református énekeskönyv ügyében. In: *Zsolta*, II. (1995/3), 19.

⁴⁰ KRE PK (kézirat), 1997, 10.

⁴¹ KRE PK (kézirat), 1997, 13.

⁴² Máté János: *A szolgáló szeretet szava*, 1.

- A Református Egyházzeneszkek Munkaközösségének Állásfoglalása. In: *Zsoltár*, III. (1996/4), 19.
- A Református Egyházzeneszkek Munkaközössége (ReZeM) állásfoglalása az „egyetemes” magyar református énekeskönyvről. Állásfoglalás. In: *Magyar Egyházzene*, IV. (1996/1997/1), 105.
- Bereczky János: A féltő szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3. (A *Magyar református énekeskönyv* főcím alatt.)
- Csiha Kálmán: Előszó. In: *Magyar református énekeskönyv*. Szerk. a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Himnológiai Bizottsága. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata megbízásából a Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1996.
- Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. Szerk. Csomasz Tóth Kálmán. Magyarországi Református Egyház, Budapest 1948.
- Énekeskönyv református keresztyének számára*. Jugoszláv Királyság[i] Református Keresztyén Egyház, Szubotica 1939.
- Fekete Csaba: *Magyar református énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 1996. Szegedi ny. 686, [2] p. 205 145 mm. Vásznonkötés. ISBN 96300 1970 1.* In: *Magyar Egyházzene* III. (1995/1996/4) 489–491.
- Fekete Csaba: A Magyar Református Énekeskönyv ’96 értékelése. (*Nézőpont* rovat). In: *Magyar Egyházzene*, IV. (1996/1997/2), 246.
- Fekete Csaba: Találkozó énekeskönyv. Istentiszteleti életünk paraméterei. In: *Zsoltár*, III. (1996/4), 2–14.
- Karasszon Dezső: A szigorú szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3. (A *Magyar református énekeskönyv* főcím alatt.)
- Kálmán Lajos: Énekeskönyveink esélyei. In: *Zsoltár*, III. (1996/4), 15–16.
- Kálmán Lajos: Pár szó. Az Ó és Új. 111 ének a magyar református gyülekezetek használatára (Fekete Csaba, Hamar István, Kecskés András, Máté János, Draskóczy Lászlótól) és az Osváth Viktor Alapítvány „Állásfoglalása” témakörében. In: *Zsoltár*, III. (1996/1), (14–15) 15.
- Kovács Elemér: Egyházi konferencia Beregszászon. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 79. (1998/38., márc. 12.), 1.
- Kövendi Dénes: Egyházunk és benne a ReZeM mulasztásai a Magyar Református Énekeskönyv tükrében. In: *Zsoltár*, III. (1996/4), 17–18.
- Közös állásfoglalás az 1996-os református énekeskönyv használatáról. (*Dokumentum* rovat.) In: *Magyar Egyházzene* V. (1997/1998/4), 448.
- Magyar református énekeskönyv*. Szerk. a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Himnológiai Bizottsága. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata megbízásából a Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1996.

Magyar Református Korálkönyv. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 2000.

Máté János: A Himnológiai Bizottság ajánlása. In: *MRE* 1996, (8–9) 8.

Máté János: A szolgáló szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 1.

Máté János: Készül az új egyetemes énekeskönyv. In: Karasszon Dezső (szerk.): *Máté János emlékére. A szeretet soha el nem fogy.* Magánkiadás, Budapest 2000, (310–311) 310.

Nagy Tibor: A hitvalló szeretet szava. In: *Reformátusok Lapja*, XLI. (1997/2), 3. (A *Magyar református énekeskönyv* főcím alatt.)

Ó és Új. 111 ének magyar református gyülekezetek használatára. Szerk. Fekete Csaba, Hamar István, Kecskés András, Máté János. ReZeM 53. Református Egyházzenei és Zenepedagógiai Munkaközössége, Budapest 1995.

Református énekeskönyv. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2021.

Levéltári forrás

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara Egyházzenei és Zenepedagógiai Tanszékének irattára, Nagykőrös (kézirat) 1997.

* * *

The Antecedents and Reception of the 1996 Reformed Hymnal in the Contemporary Press

The hymnal published on the occasion of the Third Hungarian Reformed World Meeting (1996) became the subject of considerable professional debate. Articles in the contemporary press both praised and criticised it. Originally intended solely for the meeting, it later came – through a fortunate compromise – to play a significant role in the renewal of sacred music in some of the detached Reformed congregations. This study analyses the process by which the publication came to serve as an official hymnbook for the Reformed Churches of Transylvania and Subcarpathia.

Keywords: Third Hungarian Reformed World Meeting, common singing, debates, church music renewal.